

Whakamāramatanga whānui

I tēnei pūrongo, e arotahi ana mātou ki ngā Whakahau Haumanu Hapori Whakature (WHHW) i mana i raro i te wāhanga 29 o te Hauora Hinengaro (Te Ture Whakature aromatawai me ngā Maimoatanga 1992) (Ture Hauora Hinengaro). Mā te WHHW e āhei ai ngā kaihaumanu ki te whakahau i te tangata (tāngata whaiora) e noho ana ki te hapori, kia maimoatia rātou ki te rongoā, ahakoa kāore he whakaaetanga. Mō te tau 2020/21, e 6,817 ngā tāngata i tau ki raro i te WHHW. E taurite ana tēnei ki ngā tāngata e 90 i raro i ngā WHHW o ia 100,000 tāngata i te taupori. I roto i ngā tau e rima kua taha, i rite tonu te tuku a ngā kōti i te 88-89 ōrau o ngā tono a ngā kaihaumanu i raro i te WHHW. Ko te tikanga o tēnei, tata ki te 90 ōrau o ngā tono a ngā kaihaumanu ka kōkiri hei WHHW.

Ko te kaupapa o tēnei pūrongo he whakaata ake i te whakamahinga o ngā WHHW, mā te whakakaha i ngā reo o te hunga whai wheako ki te haumanutanga whakature i te hapori. E hiahia ana mātou kia mārama ake ki te pānga o ngā tikanga o te wā nei, ina koa ngā mea e pā ana ki ngā tono WHHW me ngā whakahau i whakaaetia. Ko tō mātou aronga nui, ko te arotake ā-haumanu (tono) me te whakawātanga kōti (te putanga) i raro i te Ture Hauora Hinengaro.

E hāngai tonu ana ki tā mātou mahi ā-ture, ka whaitake te arotahi ki ngā whakaaro o ngā tāngata whaiora ki ngā tukanga me ngā tikanga WHHW. Ka tautuhi mātou i te arotake ā-haumanu me te whakawākanga kōti hei tukanga whakatau take whakahiri ōkawa i raro i te Ture Hauora Hinengaro. Ka whiti ēnei tukanga ki ngā tono WHHW me ngā putanga ka pūrongo whānuitia e Te Manatū Hauora. Ka tū ēnei āhuatanga i ia rā i roto o Aotearoa, puta noa i ngā horopaki ratonga maha. He hira hoki ngā whakaaro me ngā wheako o ngā mātanga hauora hinengaro me ngā mātanga ture e whai tūranga ōkawa ana i raro i te Ture Hauora Hinengaro onāiane, e mārama ai ki ngā hihiritanga o te whakamahi i ngā WHHW, engari kāore aua reo i te aronga o tēnei pūrongo.

I rongo mātou i ngā whakaaro o te hunga whai wheako tūora, tae atu ki te Māori, ngā tāngata whaiora me ngā whānau mō te whakamahinga o ngā WHHW me te whai wāhitanga o tēnei hunga ki ngā arotake ā-haumanu me ngā whakawākanga kōti. I te tuatahi, ka miramiratia ētahi o ngā tikanga i kauparea ā-tinanatia ngā tāngata whaiora me te whānau i ngā tukanga arotake me ngā whakawākanga. Ko tētahi atu kaupapa, he whakaatu i te mahi a ēnei kaupapa whakatau take ki te whakangū, ki te turaki hoki i ō rātou whakaaro. E whakaahua ana ētahi o ngā tauira aukati me te whakaparahako i te tino hiahia ki te panoni i ētahi tikanga whakahaere i mua o te āhei o ngā tāngata whaiora ki te ārahi i ngā whakataunga tiaki i a rātou me te haumanutanga, me te tautoko mēnā e hiahiatia ana. Ko te kaupapa tuatoru e aro ana ki ngā kōrero kua rongo mātou mō ngā mahi ka taea ināiane tonu ki te whakapai ake i ngā tikanga i raro i te Ture Hauora Hinengaro onāiane, hei tiaki i te mana me te hāpai i ngā motika ki

tōna tāpuhipuhitanga, i mua o te urunga mai o te ture hou e tāmāu ana i Te Tiriti o Waitangi me ngā tika tangata o te ao. Ko te kaupapa tuawhā e miramira ana i ngā wheako kino whānui o te whakamahi WHHW.

E hāngai ana ki ngā tikanga mahi pai i raro i te Ture Hauora Hinengaro, ka whai āheinga ngā tāngata whaiora i roto i ngā arotake ā-haumanu me ngā whakawākanga kōti ki te whakatau take mō rātou ake, me te tautoko mēnā e hiahiatia ana; kua mā tētahi kē atu e whakatau. Kei te hiahia mātou kia hototahi rawa ngā tikanga mahi, kia hāngai rawa ki ō mātou takohanga tika tangata ā-ao. Ko te panonitanga me whakaū, ko te whakatinanatanga, ko ngā ratonga me ngā kōti o ngā tikanga ahurea me ētahi atu tikanga e rangona ai ngā tāngata whaiora, tae atu ki ngā whakaaro o ngā whānau, otirā kia ārahitia hoki e ngā tāngata whaiora ō rātou ake whakataunga take.

He aha ngā mea hei panoni?

Me whakahou te ture

- Kei te hiahia mātou kia taunakitia te ture hauora hinengaro hou ki ngā whakataunga take kua tautokona, me te tāmāu i Te Tiriti o Waitangi me te tirohanga Ao Māori.

Ngā tikanga mahi me panoni ināianei tonu i raro i te Ture Hauora Hinengaro

- Kei te hiahia mātou kia heke iho te nui o ngā tono me ngā putanga ka whakaaetia mō ngā WHHW, ā, me te nui o te wā e whakamahia ana ngā WHHW.
- Kei te hiahia mātou kia heke iho ngā tōritenga o te whakamahi i ngā WHHW mō ngā tāngata Māori me Te Moananui-a-Kiwa.
- Kei te hiahia mātou kia whakatinanahia e ngā ratonga me ngā kōti ngā tikanga ahurea me ētahi atu tikanga e rangona ai ngā tāngata whaiora, tae atu ki ngā whakaaro o ngā whānau, otirā kia ārahitia hoki e ngā tāngata whaiora ō rātou ake whakataunga take.

Ahakoa ko tō mātou whakaarotau i tēnei pūrongo ko te whakakaha ake i ngā reo o te hunga whai wheako tūora, e ū tonu ana mātou ki te mahi ngātahi ki ngā kiripānga katoa ki te para i tētahi huarahi rerekē, e whakanui ana i Te Tiriti o Waitangi, e whakaute ana hoki i ngā tika o ngā tāngata whaiora Māori me ētahi atu tāngata whai wheako tūora. Ko taua huarahi rā ka whakatakotoria i runga i ngā tikanga whaitake ki te whakapai ake i te wheako o ngā ratonga me te whakapiki i ngā putanga mō ngā tāngata katoa o Aotearoa.